

УДК 159.9:37.015.3

Лідія Андріянова
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»
науковий керівник: **Олена Сергієні**
доктор медичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

Ключові слова. Ціннісні орієнтації, формування, старшокласники, методичне забезпечення, гендерні особливості.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку освіти в Україні пріоритетними завданнями навчально-виховного процесу є формування у підростаючого покоління загальнолюдських цінностей.

Як відзначають науковці (В. Алексєєв, Б. Волков, І. Кон та ін.) в кризові періоди стану суспільства підлітки виявляються самими нестійкими, морально непередготовленими і незахищеними. Сучасні підлітки відчувають гостру кризу в процесі формування їх ціннісних орієнтацій. Перш за все, кризовий стан проявляється за відсутності базових цінностей (сенс життя, поняття про життя, духовність, патріотизм і багато іншого). Практично всі психологи збігаються на тому, що підлітковий вік є абсолютно особливим етапом розвитку особистості [1, с. 84-87; 2, с. 117-121; 3, с. 256; 4, с. 50-52; 5, с. 207].

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації у старшокласників.

Предмет дослідження: процес формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Мета роботи. Вивчити теоретично та дослідити психологічні складові ціннісних орієнтацій старшокласників.

Відповідно до мети були поставлені наступні завдання:

1. Теоретичне визначення поняття ціннісних орієнтацій особистості.
2. Виявлення основних чинників, які впливають на формування ціннісних орієнтацій старшокласників.
3. Підбір психодіагностичних методик для проведення емпіричного дослідження.
4. Підбір полігону та групи опитуваних, проведення емпіричного дослідження.

5. Обробка та аналіз отриманих результатів дослідження.

Гіпотеза дослідження: структура ціннісних орієнтацій сучасних підлітків може змінюватися при проведенні психокорегуючих заходів, спрямованих на посилення професійної мотивації, етичних та моральних норм взаємовідносин; показники значущості типів цінностей залежать від статевої приналежності старшокласників.

Методи дослідження: в дослідженні були використані методи: теоретичний (аналіз, узагальнення); емпіричний (спостереження, опитування); математико-статистичний (метод середніх значень та кореляційний аналіз Пірсона).

Для проведення емпіричного дослідження були відібрані психодіагностичні **методики:** «Методика вивчення ціннісних орієнтацій ранжуванням списку цінностей» (опитувальник М. Рокича); методика «Ціннісні орієнтації» О.Моткової, Т.Огневої; методика С. Бем «Визначення ступеня андрогінності, маскулітності та фемінітності особистості».

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні знань про формування ціннісних орієнтацій старшокласників та їх гендерних аспектів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати емпіричного дослідження можуть бути використані практичними психологами, викладачами та батьками в своїй діяльності.

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми показав, що їй присвячені чисельні роботи науковців. Під цінністю розуміють ідеї, ідеали та мету, до якої прагне людина та суспільство. Для людини цінністю є все, що має для неї певну значущість, особистісний або суспільний сенс. Цінність – це уявлення про те, що є святим для людини, групи, суспільства в цілому; упевненість, уподобання які виражені в поведінці людини [6, с. 117-120].

Формування особистісної ціннісної структури індивіда виступає важливим чинником процесом соціалізації, за посередництвом якої людина стає рівноправним членом суспільства у всій повноті взаємовідносин.

Як правило, для особистісних цінностей характерна висока усвідомленість, яка відображається в свідомості у формі ціннісних орієнтацій і слугує важливим чинником соціальної регуляції стосунків між людьми і поведінкою індивіда. Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої брацівнири особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань та обмежувань значущого, істотного для даної людини від незначного та неістотного.

Ціннісні орієнтації – складний соціально – психологічний феномен, що характеризує спрямованість та зміст активності особистості, який є складовою частиною системи відносин особистості, визначає загальний підхід людини до світу, що надає сенс і напрямок особистої позиції поведінці та вчинкам. Система ціннісних орієнтацій виражає внутрішню основу відносин особистості з дійсністю.

Учені М. Рокич та Ш. Шварц зробили найсуттєвішу спробу упорядку-

вати теорію універсального змісту та структури цінностей, які трактуються як уявлення людей про цілі, які слугують керівними принципами в житті.

Формування ціннісних орієнтацій особистості являється для різних дослідників предметом детальної уваги та різнопланового вивчення. Дослідження подібних питань набувають особливого значення в підлітковому віці, оскільки саме з цим період онтогенезу пов'язаний той рівень розвитку ціннісних орієнтацій, який забезпечує їх функціонування як особливої системи, надає визначальний вплив на спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

У вітчизняній психології основи розуміння закономірностей розвитку в підлітковий вік закладені в роботах Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна, Т.В. Драгунової, Л.І. Божович, Д.І. Фельдштейна, Г.А. Цукерман та ін. Часто весь підлітковий період трактують як кризовий, як період нормальної патології, підкреслюючи його бурхливий перебіг, складність і для самого підлітка і для спілкування з ним дорослих. Д.Б. Ельконін, навпаки, сам підлітковий вік розглядає як стабільний вік і виділяє кризи. Підлітковий вік як етап психічного розвитку характеризується виходом дитини на якісно нову соціальну позицію, пов'язану з пошуком власного місця в суспільстві. Завищені претензії, не завжди адекватні уявлення про свої можливості призводять до численних конфліктів підлітка з батьками і вчителями, до заперечної поведінки. Навіть в цілому, для нормально протікаючого підліткового періоду властиві асинхронність, стрибкуватість, дисгармонічності розвитку.

У підлітковому віці продовжується інтелектуалізація всіх психічних процесів. Вчителі та батьки більше апелюють до розуму дитини, ніж до почуттів. Продовжує інтенсивно розвиватися теоретичне мислення.

Складаються основні потреби підліткового віку: потреба у самовираженні; потреба уміти щось робити; потреба щось значити для інших; потреба рівноправного спілкування з дорослими; посилення статевої ідентифікації.

Результати дослідження. Аналіз результатів, отриманих за тестом М. Рокича виявив певні гендерні відмінності у визначенні життєвих цінностей підлітків.

Дівчатками перші місця були відведені таким цінностям як «щасливе сімейне життя» (4,55), «цікава робота» (4,35), «любов» (4,26). Лідируюче положення займають такі цінності, як «здоров'я» (4,20), «хороші і вірні друзі» (4,00). Середні місця в ієрархії цінностей відведені: «активній життєвій діяльності» (3,80), «рівності» (3,75), «пізнанню та інтелектуальному розвитку» (3,60), «матеріальному забезпеченню життя» (3,45). Найменш значущими цінностями для дівчаток є «творча діяльність» (3,35), «суспільне визнання» (3,25). Решта цінностей не визначають життєву позицію дівчаток.

Хлопчики виявили велику орієнтованість на «цікаву роботу» (4,55) і «хороших і вірних друзів» (4,45). Серед провідних цінностей, що визначають ядро цінностей для хлопчиків, відзначені «пізнання» (4,35), «здоров'я» (4,28), «впевненість у собі» (4,23). Також високо оцінюються «щасливе сімейне

життя» (3,75), «любов» (3,65), «активна життєдіяльність»(3,50). Малооціненими цінностями хлопців представляються такі цінності як «краса природи» (3,20), «творча діяльність» (3,10), «спокій в країні» (3,00).

В цілому по групі підлітків цінності розподілилися таким чином:

Найбільш значущі термінальні цінності - «цікава робота» (4,42), «щасливе сімейне життя» (4,35), «наявність хороших і вірних друзів» (4,22), «здоров'я» (4,14). Найменш значущі цінності - «спокій в країні, мир» (3,15), «отримання задоволення» (3,12), «суспільне визнання» (3,10).

Аналіз даних за розділом «інструментальні цінності» показав, що у даної групи підлітків вищий ранг займають «життєрадісність», «освіченість», «чесність», «раціоналізм».

Аналіз показників, отриманих за методикою Ш. Шварца на рівні нормативних ідеалів виявив, що найбільшою значущістю для представників досліджуваної нами групи мають такі типи цінностей, як «досягнення» (4,11), «самостійність» (3,94), «доброта» (3,89), а найменшою значимістю – «традиції» та «стимуляція». Аналіз даних по другій частині опитувальника («Профіль особистості») показав, що на рівні індивідуальних пріоритетів найбільшою значущістю для піддослідних підлітків мають такі типи цінностей як «самостійність» (2,54), «гедонізм» (2,30) і «доброта» (2,16), а найменшою значимістю - «традиції», «конформність». Аналіз гендерних 8раціностей показує, що на рівні нормативних ідеалів дівчата трохи вище оцінюють три, зазначені вище найважливіші цінності, особливо «досягнення».

Таким чином, результати дослідження свідчать про наявність гендерних відмінностей в формуванні ціннісних орієнтацій особистості. Продовження дослідження в даному напрямку повинно стосуватися розробки соціально-психологічних заходів, спрямованих на оптимізацію формування ціннісних орієнтацій підлітків.

-
1. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навч. посіб. Тернопіль: Навч.книга – Богдан, 2006. – 112с.
  2. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: Курс лекцій. – К.: ЦНЛ, 2005 – 128с.
  3. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія. Навч.посіб. – К.: Каравела, 2007 – 400с.
  4. Киприянова Е.В. «Исследование ценностных ориентаций старшеклассников и управление социализацией личности// Обществознание в школе. – 1999.-№2. – с.50-52
  5. Кон И.С. «Психология старшеклассника». – М: Просвещению – 1982.-207с.
  6. Ольшанский В. «Старшеклассник в изменяющемся мире»: Социол. Исслед.//Нар. Образование – 2000. - №3. – с.117-120.